

Hrvoje Jurić, Zagreb

Svijet kao samovolja i predrasuda

Schopenhauer o spolnosti i o ženama

Primarni cilj ovog rada je da se prikažu Schopenhauerova razmišljanja o spolnosti i homoseksualnosti, te o ženama. Pošto je kritički osvrt upisan već u samu namjeru prikaza Schopenhauerovih stavova o navedenim temama, neće biti isključen ni iz ovog članka. No, ipak će prednost biti dana samome Schopenhaueru koji je, naravno, najbolji zastupnik svojih teza, a možda – što će se tek nakon prikaza moći zaključiti – i najbolji kritičar istih.

Dva su tekstualna izvora na koja sam se koncentrirao.¹ Prvi tekst je »Metafizika spolne ljubavi« (Metaphysik der Geschlechtsliebe), poglavlje iz drugog, proširenog izdanja Schopenhauerova glavnog djela *Svijet kao volja i predodžba* (Die Welt als Wille und Vorstellung), koje je objavljeno 1844. godine.² Drugi tekst koji ovdje uzimam u obzir nosi naslov »O ženama« (Über die Weiber), a radi se o članku iz Schopenhauerove zbirke eseja i fragmenata *Parerga i paralipomena* (Parerga und Paralipomena), koja je objavljena 1851. godine.³

1

Ova dva teksta, odnosno odlomci iz Schopenhauerovih djela, koji su ključni za temu ovog članka, objavljeni su na srpskom jeziku 2003. godine među koricama jedne knjige, u izdanju Izdavačkog preduzeća »Knjiga« iz Novog Beograda i »Nevena« iz Zemuna (Artur Šopenhauer, *Metafizika polne ljubavi; O ženama*, Knjiga – Neven, Novi Sad – Zemun 2003.). Iako ova publikacija ukazuje na važnu temu, koju i ja ovdje nastojim obraditi, tako da je načelno možemo smatrati vrijednom pohvale – samo izdanje je, da se blago izrazim, u svakom smislu nezadovoljavajuće. Prvo, sam naslov knjige je donesen u nespretnom i nejasnom obliku, tako da ga se čita kao: *Metafizika polne ljubavi o ženama*, iz čega uopće nije jasno da se radi o dva zasebna spisa, »Metafizika (s)polne ljubavi« i »O ženama«. Drugo, kao naslov izvornika navodi se: *Metaphysik der Geschlechtsliebe im zweiten Band der Welt* (u prijevodu bi to glasil: *Metafizika spolne ljubavi u drugom svesku svijeta*), iz čega nije jasno da se radi o odlomku preuzetom iz drugog sveska knjige *Svijet kao volja i predodžba*, a osim toga, izvornik teksta »O ženama« uopće nije naveden. Treće, ovo izdanje nije popraćeno nikakvim komentarom, barem u smislu objašnjenja razloga zbog kojega se ova dva kraća teksta objavljuju, i to zajedno. Četvrto, tekst vrvi raznoraznim pogreškama: gramatičkim,

pravopisnim, slovnim i drugim, a najočitije u prijenosu grčkih, latinskih i engleskih citata iz Schopenhauerova teksta. Ova površnost i šlampavost na formalnoj, tehničkoj razini, tj. u priređivanju teksta, nažalost je prisutna i na sadržajnoj razini, naime, u prijevodu samog njemačkog teksta, kojeg potpisuje Toma Pajić. – Stoga sam odlučio koristiti izvorni njemački tekst, a srpski prijevod samo spomenuti, ali ne i preporučiti (barem ne onima koji vladaju njemačkim jezikom).

2

Arthur Schopenhauer, »Metaphysik der Geschlechtsliebe«, u: Arthur Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung*, 2. dio (*Schopenhauer's sämtliche Werke in fünf Bänden*, sv. II), Insel Verlag, Leipzig 1925., str. 1323–1368. – Ovaj se tekst u nastavku navodi kao: WW. Brojka iza kratice označava broj stranice u navedenom tekstu.

3

Arthur Schopenhauer, »Über die Weiber«, u: Arthur Schopenhauer, *Parerga und Paralipomena: Kleine philosophische Schriften*, 2. dio (*Schopenhauer's sämtliche Werke in fünf Bänden*, sv. V), Insel Verlag, Leipzig 1925., str. 668–682. – Ovaj se tekst u nastavku navodi kao: PP. Brojka iza kratice označava broj stranice u navedenom tekstu.

Na Schopenhauerove stavove o spolnosti i ženama možemo naići i na drugim mjestima – kao što su, primjerice, rasprava o pravnom nauku i politici ili rasprava o religiji iz knjige *Parerga i paralipomena*⁴ – ali se pritom radi ili o usputnim napomenama ili o minimalno modificiranim stavovima koji su izneseni i u ovdje obrađenim tekstovima.

U prikaz i razmatranje Schopenhauerove filozofske koncepcije u cjelini ovdje se neću upuštati, jer su njezine osnovne crte dostatno prezentne i u izabranim tekstovima relevantnima za izabranu temu.⁵

Zašto govor o Schopenhaueru koji govori o spolnosti i o ženama? Osnovni je razlog to što ova njegova razmišljanja predstavljaju jedno od najeksplicitnijih (a zaoštreno bi se moglo reći: i najskandaloznijih) razmatranja spolno-rodne problematike iz perspektive filozofije, i to u čitavoj povijesti filozofije. Činjenica da se radi o filozofu kojega se često smatra jednim od »najvećih mislitelja« i »najvećih autoriteta« zapadnjačke filozofije – dodatni je razlog. Povrh toga, Schopenhauerova razmišljanja o ovoj problematici dosad nisu bila dostatno niti prikazivana, niti razmatrana, zahvaljujući ponajprije »šopenhauerovcima« i »šopenhauerolozima«, koji ovu temu gotovo u pravilu zaobilaze.⁶ Stoga je ovaj rad zamišljen kao mali doprinos osvjetljavanju te dimenzije Schopenhauerova djela i kao mali prilog feminističkom i rodnom čitanju povijesti filozofije, odnosno prilog za jedno poglavlje u povijesti filozofije kao »muške filozofije«.⁷

Schopenhauer o spolnosti

Najprije o *spolnosti općenito*, odnosno o »spolnoj ljubavi«, budući da se na tome temelje i Schopenhauerovi stavovi o homoseksualnosti, te o spolnoj razlici i ulogama koje individuama pripadaju na osnovi spola, kojima ću se posvetiti kasnije.

Nakon što je na samome početku »Metafizike spolne ljubavi« ocrtao kako stvar stoji s pitanjem spolne ljubavi, odnosno tjelesne strasti kod pjesnikâ, Schopenhauer se uvodno osvrnuo i na status ovoga problema u filozofiji, pri čemu (filozofskoj) publici s pravom poručuje:

»... i umjesto da se čudite tomu što i jedan filozof ovu stalnu temu svih pjesnika jednom uzima kao svoju, trebali biste se čuditi tomu što filozofi dosad gotovo uopće nisu uzimali u razmatranje jednu stvar koja u ljudskome životu igra tako važnu ulogu, a koja pred nama stoji kao neobrađena materija.« (WW, 1324)

Oni, pak, filozofi koji su se pozabavili tom problematikom (a Schopenhauer navodi imena i djela Platona, Rousseaua, Kanta, Platnera i Spinoze) nisu to učinili na zadovoljavajući način, naime, ono što oni govore o tome je ili nedovoljno ili netočno.

Iako bi se Schopenhauerovo razmatranje spolne ljubavi, kako i on upozorava, moglo smatrati suviše fizičkim i materijalnim (osobito zaljubljenima!), ono je, po njemu, ipak upravo suprotno: »metafizičko, štoviše transcendentno« (WW, 1325). Njegovo pitanje – kako ga on sâm shvaća – cilja iza onoga što vidimo, iza onoga što inače mislimo, pa čak i iza onoga što osjećamo; i u tom je smislu je *meta*-fizičko.

Naime, zaljubljenost – raskrinkava Schopenhauer – utemeljena je jedino u spolnom nagonu; ona je specijaliziran, individualiziran spolni nagon. Zaljubljenost, fizička i duhovna privlačnost i ljubav (između muškarca i žene, dakako) – samo su varke pomoću kojih priroda pridobiva ljudsku jedinku za izvršenje svoga cilja, a to je produženje ljudske vrste.

»Stvaranje ovog određenog djeteta je istinska, iako sudionicima nepoznata svrha svakog ljubavnog romana: način na koji se to postiže sporedna je stvar.« (WW, 1328)

Postoji dakle određeni, prirodni imanentan um – Schopenhauerovim riječima, »smisao vrste« (WW, 1332) ili »genij vrste« (WW, 1347, 1351) – koji svoju svrhu, a to je produženje ljudske vrste, ostvaruje kroz ljudsko razmnožavanje. Krajnja svrha spolne ljubavi, koja uz ljubav za život predstavlja najjaču i najdjelotvorniju životnu snagu (usp. WW, 1326), »zaista je važnija od svih ostalih svrha u ljudskom životu« i »nije ništa manje nego *sastav sljedeće generacije*« (WW, 1326–1327).⁸ Naš spolni nagon uvjetuje kako *egzistenciju*, tako i *esenciju* budućih jedinki: njihovu egzistenciju uvjetuje spolni nagon uopće, a esenciju individualni izbor za zadovoljenje tog nagona (usp. WW, 1327).

Stupnjevi spolne ljubavi (»od najpovršnije naklonosti do najžešće strasti«) uvjetovani su porastom stupnja individualnog izbora (usp. WW, 1327), što znači da intenzitet zaljubljenosti/ljubavi raste s njezinim individualiziranjem: što su dvije osobe međusobno naklonjenije jedna drugoj, to je ovaj intenzitet jači. A sama naklonost proistječe iz toga što se, zahvaljujući spolnom nagonu, pronalaze dva bića koja se međusobno mogu dopuniti i popraviti kako bi – naravno, u interesu vrste – stvorila treće, savršenije biće (usp. WW, 1346).⁹ Tako individualizirani spolni nagon, kao viša potencija općeg spolnog nagona (koji nije usmjeren na konkretnu osobu), savršeno ispunjava smisao spolnoga nagona uopće, jer

»... volja za život ovdje teži da se objektivizira u jednom točno određenom individuumu koji može biti stvoren samo od ovog oca s ovom majkom.« (WW, 1347)

⁴ Usp. Arthur Schopenhauer, *Parerga und Paralipomena: Kleine philosophische Schriften*, 2. dio, str. 259–289, te 350–431.

⁵ Kao potvrda toga može se navesti Schopenhauerova napomena: »Cijela metafizika ljubavi (metafizika spolne ljubavi, kao okvir za razmišljanja o spolnosti, homoseksualnosti i ženama, op. H. J.), koja je ovdje izložena, stoji s mojom metafizikom uopće u uskoj vezi...« (WW, 1358)

⁶ Ovu tvrdnju iznosim s određenom rezervom, ali mi se čini da bi i detaljnije istraživanje od mojega dovelo do istog zaključka. – Usp. npr. Volker Spierling (ur.), *Materialien zu Schopenhauers »Die Welt als Wille und Vorstellung«*, Suhrkamp, Frankfurt a/M 1984., ili popis članaka objavljenih u godišnjaku Schopenhauerova društva na: <http://www.schopenhauer-online.de/jahrbuch.htm>.

⁷ Natuknice za promišljanje ove teme ponudio sam u svome članku »Tko i što je čovjek? Napomene uz povijest ograničavanja pojma 'čovjek'«, u: *Filozofska istraživanja* 90 (3/2003), str. 753–760. Usp. također Jasenka Kodrnja, »Pojam čovjek – aspekti asimetrije i hijerarhije«, u: *Filozofska istraživanja* 90 (3/2003), str. 743–751.

⁸ U nastavku Schopenhauer ponavlja i razrađuje ovu tezu: »Rastuća naklonost dvoje zaljubljenih zapravo je već volja za život novog individuuma kojeg oni mogu i hoće stvoriti« (WW, 1329); »Ono, pak, što dvije individue različitoga spola takvom snagom privlači isključivo jednu drugoj jest volja za život koja se prikazuje u cijeloj vrsti, a koja ovdje, u onom individuumu kojeg njih dvoje mogu stvoriti, anticipira objektivaciju svoje biti, koja odgovara njezinim svrhama« (WW, 1329); »ljubavna strast vrti se zapravo oko onoga što treba biti stvoreno i u tome se nalazi njezina srž« (WW, 1331), itd.

⁹ Kao obzire koji uvjetuju privlačnost između muškarca i žene Schopenhauer navodi, te ekstenzivno i detaljno razmatra *apsolutne i relativne* obzire. Apsolutni obziri, koji važe za svakoga, tiču se ljepote (tj. starosne dobi, zdravlja, skeleta, punine mesa i ljepote lica) te psihičkih osobina, a relativni proizlaze iz potrebe za popravljanjem i neutraliziranjem jednostranosti i abnormalnosti obiju individua (usp. WW, 1337–1346). Ovaj odlomak ostavljam tek u naznaci, budući da nije od presudne važnosti za izlaganje teme, no svakako skrećem pozornost na njega, kako zbog toga što predstavlja obilan izvor za razmatranje Schopenhauerove androcentričnosti i mizoginije, tako i zbog toga što je mjestimice upravo urnebesno tragikomičan.

Privlačnost između muškarca i žene ne ostvaruje se samo zahvaljujući njihovoj korporizaciji, tj. tjelesnoj opremljenosti osoba i njihovu međusobnom skladu na razini tjelesnosti, nego i zahvaljujući uzajamnoj privlačnosti muškarčeve volje i ženina intelekta.¹⁰

Ali u svemu tome ono navlastito njihovo, ono subjektivno, ipak je – drugorazredno. Naime, iako se instinkt, spolni nagon, prikriiven različitim maskama, pojedincu prikazuje kao njegov vlastiti interes, pa čak i kao uroda, s pojedincem i njegovim interesima u biti nema ništa. Volja za život, koja vodi nastanku budućih generacija, prikazuje se pojedincu kao njegova vlastita volja, ono objektivno prikazuje mu se kao subjektivno, duh vrste kao duh individue, dobro vrste kao njegovo vlastito dobro – a sve je to varka koja služi ostvarenju interesâ vrste.¹¹

»Ono što se u individualnoj svijesti pojavljuje kao spolni nagon uopće i nije usmjereno na određeni individuum drugoga spola, po sebi je i izvan pričina naprosto volja za život. A ono što se u svijesti pojavljuje kao spolni nagon usmjeren na određeni individuum, po sebi je volja da se živi kao točno određeni individuum. U ovom slučaju, spolni nagon, iako je subjektivna potreba, zna vrlo vješto staviti na sebe masku objektivnog obožavanja i na taj način zavarati svijest: jer priroda za svoje svrhe treba ovaj stratagem kako bi ostvarila vlastite svrhe.« (WW, 1328)

Podložnost ovoj prirodnoj nužnosti, »prirod(i)noj obmani« zajednička je čovjeku i životinjama, samo što je taj objektivni proces vidljiviji, tj. manje prikriiven onim subjektivnim, kod životinja, osobito kod insekata (usp. WW, 1335–1336). No, ono što priroda čini životinjama čini jednako tako i ljudima. Schopenhauer navodi nekoliko primjera u kojima se to djelovanje prirode u ljudskim djelovanjima ozbiljuje. Primjerice:

»Očito je da je brižnost s kojom jedan insekt traži neki određeni cvijet, ili plod, ili smeće, ili meso (...), da bi svoja jaja položio *samo tamo* (...), analogna onoj s kojom jedan muškarac za zadovoljenje spolnog nagona brižno bira neku ženu izvjesnog, njemu individualno odgovarajućeg sastava i tako silno žudi za njom da često, kako bi dostigao tu svrhu, usprkos razumu, žrtvuje vlastitu životnu sreću, budalastom ženidbom, ljubavnim avanturama koje ga mogu koštati njegova imetka, časti i života, pa čak i zločinom kao što je brakolomstvo i silovanje...« (WW, 1334)

Ili, još očitije, na primjeru onog »kapricioznog apetita kod trudnih žena«:

»On, izgleda, dolazi odatle što prehrana embrija ponekad zahtijeva posebnu ili određenu modifikaciju krvi koja mu pritječe, zbog čega se tako načinjena jela trudnicama namah čine kao predmet vruće želje; dakle i ovdje nastaje jedna obmana.« (WW, 1336)¹²

Konačno, kao i u nekim suvremenim sociobiološkim istraživanjima, Schopenhauer pomoću »lukavstva prirode« objašnjava i »bračnu nevjeru«, preljubništvo, odnosno potrebu muškarca za spolnim vezama sa više žena:¹³

»Prije svega u ovo spada da je muškarac od prirode sklon nestalnosti, a žena postojanosti u ljubavi. (...) Ovo je posljedica svrhe prirode koja je usmjerena na održanje, a time i što veće umožavanje vrste. Muškarac, naime, može u godinu dana lako stvoriti preko stotinu djece (...), žena naprotiv (...) u godinu dana može donijeti na svijet samo *jedno* dijete (ne uzima li se u obzir rađanja blizanaca). (...) Prema tome, bračna je vjernost kod muškarca umjetna, a kod žene prirodna, te je prema tome brakolomstvo ženino – i objektivno, zbog posljedica, kao i subjektivno, zbog svoje protuprirodnosti – mnogo neoprostivije negoli ono muškarčevo.« (WW, 1337)

Sve to je pak, kako je već postalo jasno, u službi »čisto metafizičke svrhe, tj. svrhe koja leži izvan niza zbiljski postojećih stvari« (usp. WW, 1347). Nadindividualna, apersonalna objektivnost ove svrhe, koja se pojedincima pri-

kriva prividom subjektivnosti, uzrok je, među ostalim, i takozvanim »ljubavnim razočaranjima«.

»Stoga dakle svaki zaljubljenik, nakon konačnog izvršenja velikog djela, shvaća da je prevaren: jer nestalo je varke pomoću koje je vrsta prevarila individuuum.« (WW, 1335)

Od niza primjera kojima Schopenhauer to nastoji potkrijepiti može se izdvojiti onaj najslikovitiji:

»Da je Petrarčina strast bila zadovoljena, to bi ušutkalo njegov pjev, kao što to biva s pjevom ptice čim snese jaja.« (WW, 1356)

Ova začudna mješavina vulgarizirane evolucijske teorije i »metafizičkih razmišljanja«, začinjena Schopenhaueru svojstvenim mizantropskim podsmehivanjem i prezirom, predstavlja zanimljiv materijal za istraživanje ljudske spolnosti i filozofskih stavova o njoj. No, ovdje je neću dalje razmatrati, budući da je predstavljala tek neku vrstu odskočne daske za ono što slijedi. To je, kao prvo, Schopenhauerovo razmatranje *homoseksualnosti*, a kao drugo, njegovo razmišljanje o *ženama*.

Schopenhauer o homoseksualnosti (pederastiji)

Iako Schopenhauer na kraju svoga razmatranja homoseksualnosti¹⁴ (za koju koristi izraz »pederastija«) tvrdi da se tu nije radilo o moralnoj opomeni usmjerenoj protiv ove opačine, nego o razumijevanju biti ove stvari (usp. WW, 1368), teško je oteti se dojmu da je teret prethodno upisanih stavova ili predrasuda bio veći negoli bi to, bez katastrofalnih posljedica, moglo podnijeti jedno filozofijsko, na bit stvari usmjereno istraživanje, što mjestimice eksplicitno, a implicitno tijekom cijeloga razmatranja, rezultira i moralizatorskim porukama. Jer: već u glavnome tekstu »Metafizike spolne ljubavi« Schopenhauer je iznio slabo potkrijepljenu tvrdnju da je sklonost pederastiji izobličjenje instinktivnog »smisla za ljepotu«, kojim je vođen izbor u zadovoljenju spolnoga nagona (usp. WW, 1336), a već na početku odjeljka u kojemu se posvećuje temi pederastije iznosi sljedeću tvrdnju, u čijem će

10

Schopenhauer se, u tom kontekstu, na više mjesta upušta i u tumačenje nastanka individualnog života i nasljeđivanja, što bi moglo biti zanimljivo (iako prilično beskorisno) za suvremene rasprave na tu temu. Naime: »Kao prvi nastanak jednog novog bića i pravi *punctum saliens* njegova života valja smatrati onaj trenutak kad su se roditelji počeli međusobno voljeti (...) jer u susretu i spajanju njihovih čežnjivih pogleda nastaje prva klica novoga bića, koja se, dakako, kao i sve klice, uglavnom iskvari.« (WW, str. 1330) No, kako god bilo, to novo biće, po Schopenhaueru, od oca nasljeđuje volju ili karakter, a od majke intelekt. Korporizaciju, tjelesni ustroj, dijete nasljeđuje i od majke i od oca, pri čemu od oca uglavnom nasljeđuje stas, a od majke visinu (usp. WW, 1329).

11

Usp. WW, 1327–1328. – Jer, po Schopenhaueru, »genij vrste u potpunosti vodi rat sa zaštitničkim genijem individua, on je njegov progonitelj i neprijatelj, uvijek spreman da

bezobzirno uništi osobnu sreću kako bi ostvario vlastite svrhe« (WW, 1355). Pod tim vidom, za Schopenhauera, »vrsta je važnija nego individuuum« (WW, 1351).

12

U nastavku na to Schopenhauer zanimljivo zaključuje: »Prema tome, žena ima jedan instinkt više negoli muškarac.« (WW, 1336)

13

O samome braku (u kojemu mora »kratkim rukava ostati ili individuuum ili interes vrste«), odnosno o »brakovima iz ljubavi« (koji se, koliko god je to neprozirno zaljubljenima, sklapaju »u interesu vrste, a ne individua«, a »njegova glavna svrha nije sadašnja nego buduća generacija«), usp. WW, 1356–1358.

14

U dodatku poglavlja »Metaphysik der Geschlechtsliebe«, str. 1360–1368.

ozračju proteći čitavo njegovo »istraživanje istine« i »dolazak do temelja stvari«:¹⁵

»Promatrana sama po sebi, pederastija se pokazuje ne samo kao protuprirodna, nego i kao u najvišem stupnju odbojna i gnjusna monstrozost, djelovanje do kojeg bi katkada mogla doći samo jedna posve perverzna, nastrana i izopačena ljudska narav...« (WW, 1360–1361)

U skladu s prethodno iznesenim tezama, pederastija za Schopenhauera predstavlja zastranjenje spolnoga nagona, »zalutali instinkt« (WW, 1360). Naime, kod svakoga čovjeka (a Schopenhauer tu, očito, prvenstveno misli na muškarca) u odabiru osobe za spolno zadovoljenje glavnu ulogu igra instinkt. No, instinkt ponekad može skrenuti sa svoga puta, usmjeriti se, umjesto na ženu, na drugoga muškarca, pa se izvrgnuti u pederastiju. Schopenhauer to uspoređuje sa slučajem muhe zlatare (*musca vomitoria*), koja ponekad svoja jaja, umjesto da ih položi u trulo meso, polaže u cvijet *arum dracunculus*, zavedena kadaveroznim zadahom ove biljke (usp. WW, 1336).

To, pak, Schopenhauera navodi na hipotezu, koja se i njemu samome čini paradoksalnom i od koje kreće u daljnje razmatranje – da je pederastija ipak prirodna pojava.¹⁶ Naime, iako je pederastija odstupanje, iznimka, njezino je postojanje (a nerijetko i društveno prihvaćanje) zabilježeno u svim epohama i svim zemljama.¹⁷ Svi pokušaji da se iskorijeni bili su neuspješni.¹⁸ Takva rasprostranjenost i neiskorjenjivost pederastije navodi Schopenhauera da se zapita: nije li pederastija onda ipak prirodna pojava; ne potječe li iz same ljudske prirode; ne služi li možda nekom prirodnom cilju?

U cilju rješavanja tog paradoksa – da pederastija ipak nekako dolazi od prirode, a da izravno opstruira njezinu najznačajniju svrhu, razmnožavanje – Schopenhauer kreće u otkrivanje »prirodne tajne koja joj leži u osnovi« (WW, 1363). Pritom polazi od Aristotela.¹⁹ Ukratko, on je u svojoj *Politici* (VII, 16) ustvrdio da suviše mladi ljudi stvaraju lošu, slabu i manjkavu djecu koja ostaju niska rasta; a isto važi i za suviše stare ljude. Stoga Aristotel propisuje da muškarci stariji od 54 godine ne bi smjeli praviti djecu. No – tu već dolazimo na Schopenhauerovu interpretaciju Aristotela i njegov daljnji izvod – problem je u tome što muškarci u starijoj dobi još uvijek imaju spolni nagon i mogućnost da oplode ženu. Kako se priroda nije mogla pouzdati u volju i racionalnu odluku muškarca da u starosti odustane od spolnih aktivnosti, morala je smisliti drugo rješenje:

»Nije joj preostalo ništa drugo nego da od dva zla izabere manje. U ovu je svrhu morala upotrijebiti svoje omiljeno sredstvo, instinkt, koje (...) posvuda vodi tako važan posao rađanja i pritom stvara tako čudnovate iluzije...« (WW, 1364)

Radi se, dakako, o – pederastiji. Pederastija jest, dakle, zlo, ali ipak manje zlo od umnožavanja »nekvalitetna poroda«.

Tako je priroda još jednom pokazala svoje »strategijsko lukavstvo«, jer kao što kod muškarca i žene instinkt maskira zaljubljenost, tako u slučaju pederastije svoje namjere maskira u privlačnost prema istom spolu.

Iznenadjujući zaključak – da je pederastija ipak *prirodna* pojava – još uvijek ne opravdava pederastiju u *moralnom* smislu, jer:

»Priroda, naime, poznaje samo ono fizičko, a ne i ono moralno: štoviše, između nje i morala je snažan antagonizam.« (WW, 1365)

Tako Schopenhauerov uvodni, etički konotiran stav o homoseksualnosti ne biva opovrgnut ovim »probijanjem do temelja« fenomena homoseksualnosti, ali također ne biva ničim niti potvrđen.

Dakako, jedna od slabih točaka Schopenhauerove teorije jest konstatacija da je pederastija samo fenomen starije životne dobi, odnosno »porok starijih muškaraca«,²⁰ iako zbilja (vjerojatno i u Schopenhauerovo doba) pokazuje da to nije baš tako. No, »tim gore po činjenice«, moglo bi se reći.

Ova slaba točka njegove teorije postaje još slabijom kad je pokuša dokazati »statističkim« podacima, tj. kad ničim potkrijepljeno kaže kako će »među otprilike tri stotine onih koji osjećaju tu sklonost najviše jedan biti tako slab i bezuman da joj se prepusti«, a i taj samo zato što je »oduvijek loša narav« (WW, 1365).

Osim toga – što je simptomatično za ovakve »prirodne teorije homoseksualnosti« – Schopenhauer govori isključivo o *muškoj homoseksualnosti*, ne spominjući niti jednom rječju da taj fenomen nalazimo i među ženama. No – uz malo ironije kazano – to je u Schopenhauerovu slučaju razumljivo, budući da o ženama očigledno nije mnogo znao, o čemu svjedoči i njegov tekst »O ženama«, čiji prikaz slijedi.

Schopenhauer o ženama

Već u »Metafizici spolne ljubavi« Schopenhauer je naznačio svoje shvaćanje spolne razlike, te psihofizičke konstitucije i društvenog položaja muškaraca i žena. No, u spisu »O ženama« mnogo je eksplicitniji.

Na temelju prethodno izloženih stavova iz »Metafizike spolne ljubavi«, postalo je jasno da je ljudska vrsta općenito vođena prvenstveno instinktima, jednako kao i životinje. No, kod žena je, prema Schopenhaueru, ta podređenost instinktu još izraženija nego kod muškarca, i to u prvom redu zato što su kod žena umne sposobnosti mnogo slabije nego kod muškaraca. Osvrnemo li se iz perspektive teksta »O ženama« na jedno mjesto u »Metafizici« – na kojem Schopenhauer kaže kako je kod životinja, a osobito kod insekata, ganglijski, tj. *subjektivni* nervni sistem razvijeniji negoli onaj *objektivni* ili cerebralni, radi čega su životinje podložnije instinktu (usp. WW, 1336) – mogli bismo izvesti nimalo pretjeran zaključak kako su, po Schopenhaueru, žene bliže životinjama negoli ljudima muškoga spola ili su barem »ni životinje ni ljudi« (ljudi *kao* muškarci). Žene, naime, poput životinja, »u potpunosti žive više u vrsti negoli u individuama: radije se bave poslovima vrste negoli onim

15

Usp. WW, 1363. – Ovim izrazima sâm Schopenhauer opisuje svoja razmišljanja o homoseksualnosti, a ovdje ih stavljam u navodnike kako zbog toga da bih označio da se radi o citatima, tako i da bih ih ironizirao s obzirom na metodu i sadržaj tog »istraživanja istine« i »dolaska do temelja stvari«.

16

Govoreći u kategorijama »prirodnog« i »normalnog« – koje se i danas često rabe u raspravama o homoseksualnosti – Schopenhauerov bi se stav mogao sažeti na sljedeći način: homoseksualnost/pederastija možda i jest prirodna, ali nije normalna.

17

Schopenhauer navodi nekolicinu filozofskih, mitoloških i pjesničkih izvora, te povijesnih primjera, na temelju kojih se to može zaključiti: Platon, Aristotel, Ciceron, Orfej, Tamiaris, Vergilije, Sadi, Novi i Stari zavjet, Grci,

Rimljani, Gali, Indijci, Kinezi, islamski narodi, Židovi... – Usp. WW, 1361–1362.

18

Primjerice, uobičajena smrtna kazna u srednjovjekovnoj Europi, u Francuskoj u šesnaestom stoljeću, u Engleskoj još i u prvoj trećini devetnaestog stoljeća (usp. WW, 1362).

19

Za detaljnije izlaganje Aristotelova izvoda usp. WW, 1363–1364.

20

»Samo takvi se, s vremena na vrijeme, na opću sablazan, zateknu u tome. Pravoj muškoj dobi ona je strana, štoviše, nepojmljiva. Ako se ponekad pojavi kakva iznimka od toga, vjerujem da to može biti samo posljedica slučajnog i prijevremenog kvarenja radalačke snage...« (WW, 1366)

individualnim« (PP, 673). Glavni je posao vrste razmnožavanje, koje služi održanju i produženju vrste, tako da je uloga žene, po Schopenhaueru, sasvim jasna:

»... u osnovi, žene postoje jedino zbog propagacije roda i njihovo se određenje sastoji u tome.« (PP, 673)

Schopenhauer smatra da je dovoljna potkrepa za tu tvrdnju već i sâma ženska tjelesna konstitucija i tjelesne sposobnosti žena.

»Već pogled na ženski stas govori da žena nije određena niti za velika duhovna, niti za velika tjelesna djela. Ona se ne odužuje životu djelom, nego trpljenjem, bolovima rađanja, skrbi za dijete, potčinjavanjem muškarcu kojemu treba biti strpljiva suputnica koja ga razonoduje.« (PP, 668)

Ove karakteristike, kao i »djetinjastost, blesavost i kratkovidnost«, čine ženu idealnom za odgajanje djeteta. Muškarac, naprotiv, ni uz najbolju volju, ne bi znao što činiti na mjestu žene koja može po čitave dane igrati se, plesati i pjevati s djetetom (usp. PP, 668–669).

Ženu je priroda, kao i svako svoje biće, opremila oružjem i oruđem potrebnim za egzistenciju. Žena je tako obdarena ljepotom, dražima i jedrinom, pomoću kojih može doći do onoga što joj treba, a to je muškarac koji će s njom izroditi djecu i time je egzistencijalno osigurati. Stoga žene »svojim jedinim ozbiljnim poslom smatraju ljubav, osvajanja i sve što je s tim u vezi, kao što su toaleta, ples, itd.« (PP, 669). No, ženska je ljepota, misli Schopenhauer, kratkoga daha i traje samo dok je potrebna za glavnu svrhu, a to je razmnožavanje; kao što ženka mrava nakon parenja gubi krila, tako i žena gubi ljepotu nakon jednoga ili dva poroda (usp. PP, 669). No, i općenito Schopenhauer smatra žene ne-lijepima:

»Ovaj rod niska rasta, uskih ramena, širokih bokova i kratkih nogu lijepim je mogao nazvati samo muški intelekt zaslijepljen spolnim nagonom: u tome se, naime, krije čitava njegova ljepota.« (PP, 674)

Osim na tjelesne osobine ženâ, Schopenhauer ukazuje i na njihove duhovne sposobnosti, koje se uvelike razlikuju od onih muških. Uzrok tome je činjenica da »plemenitije i savršenije stvari dozrijevaju kasnije i sporije«, pa tako žena stječe zrelost već s 18 godina, a muškarac tek s 28 godina (usp. PP, 669–670). U skladu s time je i ženski um: kod žena razvoj prerano završava, nedovršen je, pa tako žene doživotno ostaju djeca. Zato žena, poput životinje, vidi samo sadašnjost, ona je duhovni miops, jer za dalekosežan pogled treba razvijena umna sposobnost, koju žena nema (usp. PP, 670).

No, iako ograničenost i kratkovidnost kod žena rezultira, primjerice, sklonošću rasipništvu (»koja ponekad graniči s ludilom«; PP, 670), to ima i svojih dobrih strana: zbog svoje mekoće, djetinjastosti i zaigranosti, žene su savršene za odgoj djece; a osim toga, budući da žive u sadašnjosti, žene više uživaju u njoj, pa su zato veselije, što je dobro, jer tako mogu utješiti i razveseliti muškarca (usp. PP, 670).

Ipak, ženska kratkovidnost i usidrenost u sadašnjosti izvor su moralnih zalâ svojstvenih ponajprije i ponajviše ženama. Iz toga Schopenhauer izvodi i osnovna načela »ženskog morala«.

Budući na žene utječe samo ono što je vezano uz sadašnjost, a sve apstraktno ih se ne tiče, one imaju *preduvjete* za vrlinu – suosjećanje, ljubav prema ljudima i sažaljenje –, ali za razliku od muškaraca nemaju sekundarne, također nužne uvjete za vrlinu, kao što su pravednost, poštenje i savjesnost

(usp. PP, 671). Stoga Schopenhauer – pozivajući se na svoju raspravu o fundamentu morala – ženu uspoređuje s organizmom koji ima jetru, ali ne i žučni mjehur.²¹

Tako je glavna mana ženskog karaktera – *nepravедnost*, a iz nje proizlaze sve ostale: lažljivost, nevjernost, izdajstvo, nezahvalnost, itd.²²

»Stoga je jedna posve iskrena, neprijetvorna žena vjerojatno nemoguća.« (PP, 672)

Ukratko, po Schopenhaueru, »skriveni, neizgovoreni, štoviše, nesvjesni, ali urođeni moral žena« može se sažeti u sljedećem iskazu, kojega su žene svjesne samo *in concreto*, a ne i *in abstracto*:

»Naše je pravo da obmanjujemo one koji, zato što se za nas, za individuum, malo brinu, smatraju da dobivaju pravo nad cijelom vrstom. Stvaranje, a time i dobro vrste, zahvaljujući budućoj generaciji koja ishodište ima u nama, stavljeni su u naše ruke i povjereni našoj brizi: mi time želimo savjesno upravljati.« (PP, 672)

No, iako strastveno govori o ženskoj *amoralnosti*,²³ Schopenhauer ne smatra da bi se to trebalo promijeniti, i to ne samo zato što se ne bi ni moglo promijeniti. Ženska amoralnost, koja žene čini takvima kakve jesu (štoviše, *time što jesu*), u službi je ostvarenja prirodnih svrha, a budući da između prirode i morala postoji snažan antagonizam (usp. WW, 1365), te da prirodne svrhe uvijek imaju prednost, ovo stanje nije ni najmanje nepoželjno.

Ranije spomenutu konstataciju o ženskoj nelijeposti Schopenhauer, u nastavku svoga razmatranja »ženskog pitanja« na svim razinama, proširuje, te tvrdi kako su žene i – *neestetične*. Nemaju, naime, u pravom smislu riječi, ni smisla ni osjećaja za umjetnost, bilo da se radi o glazbi, poeziji ili lijepim vještinama; a ako se njima ipak bave, radi se o običnom »majmunisanju i koketeriji«, s ciljem da se drugima svide (usp. PP, 674). Razlog tome je sljedeći:

»Muškarac u svemu teži *direktnom* gospodarenju nad stvarima; bilo razumijevanjem istih ili njihovim ovladavanjem. Žena je, pak, uvijek i posvuda upućena na puko *indirektno* gospodarenje, naime pomoću muškarca, kojim je jedino direktno zagospodarila.« (PP, 674)

Ovo objašnjenje uzroka ženske nesposobnosti za bavljenje umjetnošću praćeno je i nekolicinom primjera. Primjer likovne umjetnosti to, po Scho-

21

U svome spisu o temelju morala (*Preisschrift über die Grundlage der Moral*) Schopenhauer kaže: »Jer, iako načela ili apstraktna spoznaja općenito nipošto nisu prouzročitelji ili prvi temelj moralnosti, oni su ipak potrebni za jedan moralan život, kao spremište, *réservoir*; u kojem su pohranjena uvjerenja koja nastaju iz izvora svekolike moralnosti, iz kojeg ne teče u svakom trenutku, da bi, kad dođe do toga da se primijene, odatle poteklo kroz provodne kanale. Dakle, u onom moralnom stvar stoji isto kao i u onom fiziološkom, gdje je, primjerice, žučni mjehur neophodan kao *réservoir* za proizvode jetre, kao i u mnogim sličnim slučajevima.« (Artur Šopenhauer /Arthur Schopenhauer/, »Nagradni spis o temelju morala«, u: Artur Šopenhauer, *Dva osnovna problema etike*, Svetovi, Novi Sad 2003., str. 288–289.)

22

Usp. PP, 671–672. – U nastavku na to i jedan »empirijski« podatak, te iz njega izveden sud:

»U sudskim krivokletstvima žene su mnogo češće krive nego muškarci. Općenito bi se moglo dovesti u pitanje da li im treba dopustiti da se zaklinju.« I još jedan »dokaz« za iznesenu tvrdnju: »S vremena na vrijeme posvuda se ponavlja slučaj da dame, kojima ničega ne nedostaje, u trgovinama nešto potajno ukradu.« (PP, 672)

23

U skladu s Kangrginom kategorizacijom pojmova vezanih uz moral i moralnost (amoralnost, antimoralnost, nemoralnost, Nietzscheov »imoralizam«), ženama u Schopenhauerovu shvaćanju prije bi se mogla pripisati *a-moralnost* negoli *ne-moralnost*, jer se kod njih radi o »pred-stupnju moralnosti«, odnosno o »još-ne-dodirnutosti moralnim fenomenom u njegovoj pravoj biti«. Za Kangrginu kategorizaciju usp. Milan Kangrga, *Etika. Osnovni problem i pravci*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2004., str. 375–376.

penhaueru, nepobitno dokazuje: mnoge žene slikaju, jer su (naravno, kako bi se svidjele muškarcima) uspjele savladati tehniku slikanja, ali ipak nismo nikada vidjeli ni jedno veliko slikarsko djelo stvoreno ženskom rukom (usp. PP, 675). No, i ono što promatračima nerijetko promiče Schopenhauer uočava:

»Dovoljno je samo promatrati usmjerenost i način njihove pozornosti na koncertu, u operi i kazalištu, npr. gledati djetinjastu prostodušnost s kojom one, dok se izvode najljepša mjesta iz najvećih majstorskih djela, nastavljaju svoje brbljanje. Ako Grci doista nisu pripuštali žene u kazalište, onda su dobro činili; barem se u njihovim teatrima nešto moglo čuti.« (PP, 674–675)

No, vraćajući se od pojedinačnih primjera onom općem, Schopenhauer zaključuje da je tome tako zato što su žene »uskraćene za svaki objektivitet duha (...); uvijek ostaju u onom subjektivnom« (PP, 675).

S obzirom na sve to – psihofizičke danosti, moralne crte, smisao za umjetnost i druge duhovne aktivnosti –

»One su *sexus sequior*, u svakom pogledu zaostali drugi spol, prema čijim slabostima treba imati obzira, ali je iskazivanje strahopoštovanja prema njemu smiješno preko svake mjere i unižava nas u njihovim očima.« (PP, 676)

Prirodna podjela na muški i ženski spol nije, po Schopenhaueru, samo kvalitativna, nego i kvantitativna, jer »kad je priroda podijelila ljudski rod na dvije polovice, nije napravila rez točno po sredini«: više je onoga vrijednog ostalo na muškoj strani (usp. PP, 676).

Prevlast žena u društvu njegova doba, te »starofrancusku galanteriju i bljutavu veneraciju žena« Schopenhauer smatra znakom »propadanja modernog društva«, čemu suprotstavlja ispravan pogled na žene, njihov društveni status i ulogu, kod starih i orijentalnih naroda (usp. PP, 676). Žene se u modernom društvu Zapada nalaze u *fausse position*, pa Schopenhauer smatra »vrlo poželjnim, da se i u Europi ovaj br. 2 ljudskoga roda ponovno vrati na svoje mjesto koje mu pripada po prirodi« (PP, 676).

»Prava europska dama je biće koje uopće ne bi trebalo egzistirati; trebale bi postojati domaćice i djevojke koje se nadaju da će to postati, pa se stoga ne odgajaju za aroganciju, nego za domaćinstvo i podređenost.«²⁴

Primjer orijentalnih naroda Schopenhauer koristi i da bi pokazao prednosti poligamnog pred monogamnim uređenjem.

»U našoj monogamnoj polovici svijeta, oženiti se znači prepoloviti svoja prava, a svoje dužnosti udvostručiti.« (PP, 677)

Osim toga, zbog ograničavanja ženidbe muškarca samo jednom ženom, veliki broj žena ostaje neudan do starosti, a veliki broj tih neudanih žena odaje se prostituciji.²⁵ No, poligamija ne bi bila od koristi samo prirodi ili muškarcima, nego i samim ženama, smatra Schopenhauer. Za ženski rod u *cjelini* poligamija je pravo dobročinstvo (usp. PP, 678).

Preusmjeravanje društvenih tokova – koji su već u Schopenhauerovo vrijeme očigledno poprimali zabrinjavajuće razmjere; naravno, iz androcentrične, patrijarhalne perspektive – tako bi vratila izvitoperene stvari na pravo mjesto, zahvaljujući čemu bi bilo »samo još žena, a ne više i nesretnih žena« (PP, 679–680).

Opravdanje, pak, za takvo redefiniranje bračne, obiteljske i društvene uloge žene po Schopenhaueru se opet nalazi u onom *prirodnom*. Jer »žena je, po svojoj prirodi, određena da se pokorava«, »ona treba gospodara« (PP, 682).

Schopenhauerova filozofija kao muška filozofija

Nije pretjerano ustvrditi – a vjerojatno ni sâm Schopenhauer ne bi tome proturječio – da se u njegovu slučaju radi o filozofiji kao *muškoj filozofiji*. Ona je pisana iz muške glave i muškom rukom (što nije nešto na što bi se trebalo osvrtni da to samom autoru nije iznimno važno), pisana od muškarca za muškarce, od muškog autora za mušku publiku, što nema veze samo sa (biološkim) spolom autora.

Ali prezentirana Schopenhauerova razmišljanja nisu muška samo u tom smislu da su *ne-ženska* (tj. ne samo u tom smislu da, zbog autorove kratkovidnosti ili u skladu s tzv. »duhom epohe«, isključuju ženu kao subjekt filozofskoga promišljanja, ravnopravnu partnericu u promišljanju, raspravi i slično); ona su, dakle, ne samo *ne-ženska*, nego i *protu-ženska*. Ovdje se, naime, ne radi samo o jednoj filozofiji (ili fragmentima jednog filozofskog djela), iz koje bismo mogli izvesti zaključak kako su žene – primjerice: teškim, ali ipak oprostivim previdom – isključene iz filozofskog diskursa, sa svim filozofskim i životnosvjetonim posljedicama koje iz toga proizlaze. Ovdje se radi o *aktivnom* isključivanju žena iz sfere filozofije i eksplicitnoj formulaciji tog isključivanja. Osim toga, ne radi se samo o *teoretsko-filozofjskom* razmatranju, nego o razmatranju *statusa žena općenito*, u potezu od bioloških do kulturnih danosti, od »metafizičkih« pitanja do društveno-političkog uređenja ljudskih odnosa. Ukratko, Schopenhauerova filozofija i svjetonazor nisu samo *androcentrični*, nego i *mizogini*, i to bez prikrivanja, upravo pornografski ogoljeno. Naime, netko tko je androcentričan ne mora nužno biti mizogin. No, onaj tko je mizogin, ujedno je nužno i androcentričan.²⁶ Androcentričnost može *rezultirati* mizoginijom (a ne mora), dok mizoginija svoj nužan *uzrok* nalazi u androcentričnosti.

Ukoliko pođemo od tvrdnje da je čitava povijest zapadnjačke filozofije androcentrična ili čak mizogina,²⁷ pa da je, u tom smislu, Schopenhauerov »filozofski grijeh« manji, tome bi svakako trebalo dodati da se, čak i pod tom pretpostavkom, Schopenhauer opet *ističe* na svojevrsnoj »feminističkoj mapi filozofije«. Jer on nije naprosto »slijep« za »žensko pitanje« ili za »muško-ženska pitanja«, za centriranje filozofije i ljudskoga svijeta općenito u onom muškom. On sve to ne samo da ima u vidu, nego to pomno istražuje, dovodi do riječi, eksplicira... A njegovi zaključci, koje bez krzmanja možemo nazvati *mizoginima*, jasni su i, vjerujem, u izabranim odlomcima dostatno prikazani.

24

PP, 677. – Sumišljenika Schopenhauer pronalazi u lordu Byronu koji u svojim dnevničko-putopisnim bilješkama zapisuje: »Razmišljao o stanju žena u antičkoj Grčkoj – dovoljno prikladan. Sadašnje stanje, preostatak viteškog barbarstva i srednjega vijeka – umjetno i neprirodno. One bi se trebale baviti kućom – i biti dobro hranjene i oblačene – ali da ih se ne miješa u društvo. Također i dobro odgojene u religiji – ali da ne čitaju ni poeziju ni politiku – ništa osim knjiga o pobožnosti i kuhanju. Glazba-crtanje-ples – također, tu i tamo, malo rada u vrtu i na polju. Vidio sam ih kako popravljaju puteve u Epiru s dobrim uspjehom. Zašto ne, kao i košnja i mužnja.« (PP, 677)

25

»Što su drugo one u monogamnom uređenju doli prave ljudske žrtve na oltaru monogamije?« (PP, 678)

26

Eventualni prigovor da i ne-androcentrične osobe mogu biti mizogine – primjerice, neke ne-androcentrične (ali to još uvijek ne znači i ne-patrijarhalne!) ženske osobe koje imaju stanovitu averziju prema ženama općenito, »ženama kao takvima« – promašio bi smisao moje tvrdnje.

27

Kao potkrepa za ovu tvrdnju može poslužiti: Beverley Clack (ur.), *Misogyny in the Western Philosophical Tradition. A Reader*, Macmillan Press Ltd., Basingstoke and London 1999.

Svijet kao samovolja i predrasuda

Schopenhauer je, svakako, bio samosvojna, neuobičajena, ekscentrična, ako ne i heretična pojava u povijesti filozofije. Činjenica da je on jedna od ključnih osoba u skretanju pogleda zapadnjačke filozofije na istočnjačko mišljenje, da je na temelju istočnjačkoga mišljenja, jednako kao i na temelju spoznaja teorije evolucije, zastupao jedan drugačiji, tradicionalnom zapadnjačkom mišljenju stran stav o životinjama, kao i činjenica da je svojim napisima pridonosio detabuiziranju pitanja poput samoubojstva ili mazohizma, te drugačijem tretmanu crnaca-robova – govori nam da nije mnogo polagao na ono što je, među filozofima i u društvu općenito, tada bilo uobičajeno. No, s obzirom na pitanja koja su ovdje uzeta u razmatranje – a posebno s obzirom na žene – Schopenhauer je bio ne samo puki nastavljatelj i afirmator jedne tradicije, nego i njezin zajapureni advokat i radikalizator,²⁸ a njegovi su stavovi još problematičniji ima li se u vidu da je »duh vremena« u njegovo doba već bio drugačiji negoli u razdoblju antike, srednjovjekovlja ili ranoga novog vijeka.²⁹

Moglo bi se reći da je Schopenhauerova vizija svijeta – čiji su nosivi pojmovi *volja i predodžba* – u ovom smislu utemeljena na *samovolji i predrasudama*. No, niti »samovolja«, niti »predrasude« ovdje nemaju pozitivno značenje, koje u određenim filozofskim kontekstima mogu poprimiti. »Samovolja« ne znači samoodređenje volje, i u mojoj ocjeni nije mišljena u vezi s kantovskom autonomijom volje, nego znači naprosto slobodnolebdeću proizvoljnost i neutemeljenost stavova, koliko god da je filozof to nastojao prikriti opsežnim i ambicioznim razmatranjima. A »predrasuda«, pak, ovdje nije mišljena kao pozitivna predrasuda, u smislu Gadamerove hermeneutičke rehabilitacije predrasude kao uvjeta svakog razumijevanja, nego kao negativna predrasuda, tj. kao donošenje konačnog suda o nečemu u svjetlu prethodnoga i nepropitanoga stava o istome. A ta i takva samovoljnost i predrasudnost očituje se u svakom pojedinom pitanju koje je ovdje uzeto u obzir.

O ljudskoj tjelesnosti i spolnosti Schopenhauer govori na temelju vulgarizirane biologijsko-evolucijske teorije koju, u skladu s vlastitim filozofskom nacrtom, proglašava *metafizikom* (spolne ljubavi).

O homoseksualnosti govori polazeći od vlastite intuicije kako se radi o »odbojnoj i gnusnoj monstruoznosti« (WW, 1360). To gnušanje nastoji, dođuše, zaodjenuti u ruho znanstvene rasprave, ali na taj način da naprosto traži prikladne potkrepe za svoju hipo-tezu, odnosno pred-rasudu. Kada ga vlastiti argumenti dovedu do zaključka da je homoseksualnost ipak *prirodna pojava*, tada ustvrđuje da je ona još uvijek *nemoralna*, ali ne obrazlaže dalje tu tvrdnju, niti joj posebno poklanja pažnju.

O ženama, pak, Schopenhauer govori na temelju – ničega. Tu ne samo da nema čvrstih argumenata, nego se stječe dojam da u podlozi tih razmatranja ne stoji niti iskustvo, odnosno da je Schopenhauer bio krajnje neiskusn u ophođenju (a možda čak i pukom kontaktiranju) s osobama ženskoga spola. U biografske činjenice, koje govore u prilog tome, ovdje neću ulaziti.³⁰

No, svakako treba istaknuti da karakteriziranje Schopenhauerovih razmatranja kao *samovoljnih i predrasudnih* ne znači da je on pritom bio površan. Naprotiv, on je svoje bez-temeljne stavove pomno razrađivao, do sitnih detalja, gotovo na način na koji su to – u nedostatku racionalnih objašnjenja – činili gnostici u svojim kozmogonijama.

Završno bih postavio i ostavio otvorenim pitanje: možemo li i, ako možemo, na koji način i do koje mjere opraštati »velikim umovima« ono što se obično blagonaklono smatra »incidentima« u njihovim »velikim djelima«, iako su oni, poput Schopenhauera, smatrali takve »incidentne« stavove sastavnim dijelom svojih filozofija?³¹ Schopenhauer, naime, sâm kaže da su njegova razmišljanja o spolnosti, homoseksualnosti i ženama izraz njegove filozofske koncepcije uopće, da logički proizlaze iz njegove filozofije. I to svim silama nastoji pokazati. Ukoliko je tome doista tako, ukoliko su to zaista konzekvence njegove filozofije – može se zaključiti da je sâm Schopenhauer najžešći kritičar svoje vlastite filozofije. A ta je nenamjeravana (samo)kritika pojačana činjenicom da je (samo)kritičar bio osoba kojoj odmjeranost u izricanju vlastitih stavova nipošto nije bila svojstvena. Gotovo je nevjerovatno da je autor tekstova koji su ovdje obilno citirani isti onaj autor koji je zapisao i sljedeće:

»Kao što lijek ne ispunjava svoju svrhu kad je doza prejaka, tako je i s *optužbama* i *kritikama* ako prekoračuju mjeru pravednosti.«³²

Naposljetku – imajući u vidu i ovo što »drugi Schopenhauer« u upravo navedenoj rečenici poručuje i zahtijeva – zaključujem kako spomen na Schopenhauerova razmišljanja o spolnosti i ženama treba, u najmanju ruku, biti fusnota uz svako cjelovito čitanje njegova djela, odnosno da u svaku ocjenu Schopenhauerove filozofije u cjelini treba uključiti i ocjenu njegova razmatranja ovdje istaknutih pitanja.

28

Beverley Clack u tom smislu kaže: »S mogućom iznimkom Tertulijana i *Malleus Maleficarum*, teško je pronaći zlobniji napad na žene od onoga kojeg je ponudio Schopenhauer u svome eseju 'O ženama'. Schopenhauerovo pisanje o naravi žene navodi na to da ga se odbaci kao hiperbolu izoliranu iz velike mase filozofskih spisa. (...) No, njegovi pogledi ne mogu se shvatiti izolirano od glavnoga tijela filozofskoga materijala u zapadnjačkoj tradiciji. (...) Stoga Schopenhauerovo mišljenje nije aberacija u zapadnjačkoj tradiciji, jer se on eksplicitno utemeljuje u argumentima svojih kolega filozofa i na njima implicitno razvija svoje stavove o ženama.« (Beverley Clack, »Arthur Schopenhauer, 1788–1860. Introduction and Background«, u: Beverley Clack /ur./, *Misogyny in the Western Philosophical Tradition*, str. 181.)

29

»Tempiranje Schopenhauerova napada je zanimljivo i može se pokazati da se on pojavljuje baš u vrijeme kada 'prava žene' uistinu počinju biti temom. Mary Wollstonecraft piše svoju *Obranu prava žene* 1792. godine. Devet godina nakon Schopenhauerove smrti objavljena je rasprava Johna Stuarta Milla o ženskoj jednakosti, *O podređenosti žena*, rad koji mnogo duguje idejama Millove supruge Harriet Taylor. Čini se da se 'duh vremena' kretao u pravcu ženskih prava. U takvim se okolnostima mogla očekivati strastvena reakcija, a Schopenhauer se pobrinuo za nju.« (Beverley Clack, »Arthur Schopenhauer, 1788–1860. Introduction and Background«, str. 181.)

30

Beverley Clack postavlja jedan mogući putokaz za takvo istraživanje: »Njegov kompleksan odnos s majkom Johannom, uspješnom društvenom hostesom i popularnom spisateljicom, zasigurno bi mogao pomoći u objašnjavanju njegovih mizoginih pogleda.« (Beverley Clack, »Arthur Schopenhauer, 1788–1860. Introduction and Background«, str. 181.) – Takoder se, u tom smislu, može navesti i Schopenhauerov ispovjedni iskaz iz jednoga pisma Goetheu: »Vrijedno mi je i važno ono što mislim i ono što pišem; ono, pak, što se tiče mog osobnog iskustva i što sam pridonosim – za mene je sporedna stvar; štoviše, to je moja sramota.« (Cit. prema: S. Friedlaender, *Schopenhauer. Seine Persönlichkeit in seinen Werken*, sv. 1, Robert Lutz, Stuttgart 1907., str. 9.)

31

Slično sam pitanje postavio i razradio u svome radu »Kant i seksualnost«, koji je izložen na simpoziju »Kant in politično«, održanom 9. prosinca 2004. u Ljubljani, u organizaciji Delavsko-punkerske univerze i časopisa *Delta* (*Revija za ženske studije in feministično teorijo*), a trebao bi biti objavljen u časopisu *Delta*.

32

Arthur Schopenhauer, »Über Urtheil, Kritik, Beifall und Ruhm«, u: Arthur Schopenhauer, *Parerga und Paralipomena: Kleine philosophische Schriften*, 2. dio, str. 497.

Hrvoje Jurić

World as Self-Will and Prejudice

Schopenhauer on Sexuality and Women

This paper presents Schopenhauer's views on human sexuality (particularly on homosexuality) and women that were brought out in his works *Die Welt als Wille und Vorstellung* and *Parerga und Paralipomena*. The article contains a critique of his attitudes and it attempts to answer a principal question: is it possible (and if so, in what sense) to consider a philosophy as being 'major' if it contains, and not only incidentally, attitudes of extreme arbitrariness and negative prejudices.